

Een weemoedige kijk op het leven

Het proces van uittreden uit kloosterleven en ambt heeft mij het gevoel gegeven, dat belangrijke dingen, waar ik vanaf mijn jeugd waarde aan gehecht had en mijn leven op ingesteld had, wezenlijk kunnen verschuiven en mijn leven een heel andere wending kunnen geven, zonder dat dit alles van te voren door mij voorzien en berekend was. Dat alles heeft een diepe onderstroom in mijn leven gegeven, waar ik in het begin het woord ‘tragisch levensgevoel’ voor heb gebruikt. Dit woord stond me op de duur tegen, omdat het zo zwaar klinkt, zo pessimistisch. Ik vond later een betere vertaling hiervan in de woorden: een weemoedige kijk op het leven. Rationele taal is maar een beperkt middel om dit levensgevoel onder woorden te brengen. Ik vond een gedicht, dat ik in mijn boeken meerdere malen geciteerd heb, dat dit beter uitdrukte. Het gedicht heette: ‘Kleine antropologie’ en was van Ellen Warmond.

Een gedicht

De mens -bedroefde blinde
die soms plotseling zien kan maar niet
weet of dat wat hij ziet
bestaat en tastbaar is te vinden-

de mens -wantrouwig dove
die soms plotseling horen kan
maar die niet weet of hij dan
dat wat hij hoort moet geloven-

probeert te leven
betwijfelt
iets maar beseft niet wat

is ongelukkig maar soms
-even-
vergeet het dat

De hele sfeer van het gedicht gaf mij het idee, dat ons menselijk leven tragisch is. Het zien, het horen, het gelukkig-zijn vormen maar momenten in het leven, die voorbijgaan en plaats maken voor blindheid, doofheid, ongelukkig-zijn. Toch zijn er voldoende momenten van geluk, ook al komen ze ‘soms plotseling’ op en duren ze maar ‘even’. Dat is de tragedie van het leven. Ik kwam uit christelijke en metafysische wereld, waarin eigenlijk geen plaats is voor het gevoel voor het tragische. In de bijbelse wereld is hiertoe wel een aanzet in de gedachte, alles vergankelijk is en voorbijgaat. Maar steeds komt dit gevoel in de context te

staan van een geneesmiddel tegen de eindigheid, n.l. de belofte van de oneindigheid en de voltooiing, waarin alle lijden en smart wordt opgeheven. Het zal ooit goed komen met het menselijk leven. Met dat idee was ik groot gebracht. Doordat de menselijke eindigheid in relatie gebracht wordt met het oneindige en hierin haar zin vindt, is de grondslag voor het tragische verdwenen. Met mijn keuze voor de radicale eindigheid van het leven kon de tragiek in zijn volle betekenis aan de oppervlakte komen.

De keuze voor radicale eindigheid

Het woord 'radicale eindigheid' heb ik niet zelf uitgevonden. Ik vond het in de filosofie van Wilhelm Dilthey (1833-1911). Hij was de eerste die voor mij inzichtelijk maakte, wat radicale eindigheid is, d.w.z. een eindigheid die zich radicaal losmaakt van het oneindige en daarmee van alle religies en metafysica's, die een oneindigheidsfilosofie voorstaan. Dilthey laat hier echter het metafysisch verlangen naar het oneindige niet los. Hoe meer de mens tot het inzicht komt van de radicale eindigheid van zijn bestaan, des te groter wordt de spanning tussen het besef van eindigheid en de metafysische hoop op oneindigheid. Wanhoop en hoop dringen zich nu op aan de filosofische bezinning. De spanning tussen de radicale eindigheid van het leven en het verlangen naar oneindigheid is de bron van de tragiek van het leven.

Langzaam groeide in mij het besef, dat Dilthey de radicale eindigheid nog steeds blijft verbinden met het oneindige door te spreken over het metafysische verlangen naar het oneindige. Dat was volgens mij nog een restant uit de periode van de romantiek, in de romantische traditie is het diepe besef aanwezig, dat de wereld eindig en beperkt is, maar toch door verlangens naar het oneindige wordt voortgedreven. Het is het heimwee naar het bovenzinnelijke, ook al gelooft de romantiek, dat dit nooit bereikt zal worden. Dat maakt nu juist de tragiek van het leven uit. De honger naar het oneindige wordt namelijk nooit gestild.

Bij Heidegger (1889-1976) vond ik een beeld van de radicale eindigheid, die mij meer aansprak. Hij gaf de wijze raad: ga met je rug naar de oneindigheid staan en bekijk zo het menselijk leven. De mens moet de sirene weerstaan om steeds maar naar de oneindigheid te kijken, ook al is zij onbereikbaar. Hij moet zich hiervan afkeren. Dat houdt voor de mens geen gevaar in. Hij versteent niet, zoals Lot uit de Bijbel. Hij verliest zijn geliefde Euridice niet voor eeuwig, zoals Orpheus uit de Griekse mythologie. Maar hij wint daarmee, zoals Heidegger zegt, een nieuwe kijk op het leven. Die terugblik toont het eindige bestaan in zijn 'toevalligheid', in de oorspronkelijke zin van het woord: dat wat je toe-valt. 'Wat is, had anders kunnen zijn'. In filosofische termen heet dat: de contingentie van het bestaan. In deze toevalligheid ligt de tragiek van het leven.

Een beter woord voor tragiek

Ik heb lang gezocht naar een beter woord voor het tragische om dit gevoel van contingentie, dat in mij leefde, weer te geven. Ik vond het woord 'weemoed' en 'een weemoedige kijk op het leven' de beste verwoording hiervan. Weemoed is voor mij een zacht-treurige stemming, niet alleen over wat voorbij is, maar over het voorbijgaan zélf, over de vergankelijkheid van het leven. Zij valt niet samen met woorden als pessimisme of mistroostigheid, want dat raakt

de kern van de weemoed niet. De weemoed opereert vanuit het diepliggend besef, dat alles verloren is en er dus niets meer te verliezen valt, maar dat dit gevoel niet teneerslaat, maar juist inspireert om te leven. Ik kwam in mijn formuleringen in de wereld van de dichters uit. Zij hebben het over de gedachte dat alles vergankelijk is en daardoor openheid schept voor het onverwachte. Het verbindt het verleden met de toekomst, het bekende met het onbekende. Het is de verwondering, omdat zij in wat oud, versleten en vervallen is zoveel nieuwe en onvermoede kanten ontdekt. Weemoed speelt het klaar om verlies en winst bij elkaar te houden.

Uit deze beschrijving van weemoed blijkt de overeenkomst met andere genoemde levensstemmingen. Er is een zekere verwantschap met een romantische kijk op het leven. Een weemoedige kijk op het leven betreurt, minder dan de romantische, het onvervulbare van het menselijk bestaan. Zij verbruikt minder adem in het hartstochtelijk zoeken naar vervulling, zoals romantici doen. Zij is meer berustend over de mogelijkheden en onmogelijkheden van het leven. Ik voel me als weergave van het woord 'weemoed' het meest thuis bij de formulering, die Heidegger hieraan geeft. Hij spreekt over het woord 'gelatenheid'. Dit woord heeft zowel een aanvaardende, receptieve, als een actieve betekenis. Hij gebruikt hiervoor het samengaan van woorden als wachten, rust, weg en beweging, open denken. Het is een middenweg tussen verwondering en vertwijfeling. Voor mij is het een vorm van berusting in het onvermijdelijke, die je ogen opent voor de mogelijkheden die voor je liggen en die je anders niet had gezien.